

Woord vooraf

Na het voltooien van mijn doctoraalstudie geschiedenis in 1988 aan de Rijksuniversiteit Utrecht (thans Universiteit Utrecht) heeft drs. G.J. Hooykaas mij gewezen op een nog braakliggend terrein in de historiografie, namelijk het vroeg-liberalisme. Een relevante periode is 1828-1832, toen de opiniërende pers zich sterk ontwikkelde. Uitgangspunt voor mijn onderzoek vormden twee liberale kranten: *De Noordstar* en *De Standaard*. Bij deze bladen is het echter niet gebleven, want eenmaal bezig stuitte ik meer en meer op de ook in het Zuiden oplevende opiniepers. Journalisten van zuidelijke bladen waren regelmatig in debat met hun vakgenoten in het Noorden. Zo is ten slotte de basis voor dit onderzoek gelegd.

Een onderzoek doe je weliswaar alleen, maar niet zonder hulp en aanmoediging van anderen. Aan de totstandkoming van dit werk hebben velen hun bijdrage geleverd, in directe en indirecte zin. Daarom wil ik enige mensen bedanken. Mijn promotor, prof. dr. J.M.H.J. Hemels, wil ik hartelijk danken voor zijn begeleiding. Hij gidste mij tijdens mijn reis door de opiniepers. Zijn visie en commentaar zijn van groot belang geweest voor de voortgang van het onderzoek. Steeds waren zijn bijdragen voor mij een stimulans om verder te gaan. Veel dank ben ik verschuldigd aan prof. dr. H. de Schepper en dr. G.A.M. Beekelaar. Zij hebben mij van veel goede adviezen voorzien. Ook drs. G.J. Hooykaas heeft veel werk verzet bij de opzet en verdere uitwerking van deze studie. Zijn kennis van de negentiende eeuw dwingt respect af.

Nog veel meer personen zou ik moeten danken. Ik denk daarbij aan de medewerkers van de archieven en bibliotheken. Zij zorgden ervoor dat de benodigde bronnen beschikbaar waren, zodat mijn werk steeds weer kon doorgaan. Hulde aan hen. De heer A.C. den Edel, heeft veel werk verzet in verband met het nalezen en het corrigeren van de tekst. Voor de lay-out heeft mw. J.T. de Boo-Vos op voortreffelijke wijze zorggedragen, terwijl de Summary door mevrouw E. de Boo-de Wilde is verzorgd. Ten slotte gaat mijn dank uit naar Wil. Gedurende het onderzoek ben ik vrijgesteld geweest van huishoudelijke verplichtingen. Bovendien heeft zij vele uren alleen moeten doorbrengen.

Het boek wil ik opdragen ter herinnering aan mijn ouders. Zij hebben het voltooien van dit werk niet mogen meemaken.

Inleiding

Het belang van de opiniepers in de periode van onderzoek

Het uitwisselen van boodschappen via *social media* is tegenwoordig zeer populair. Mobiele telefoons, iPods, iPads en iPhones zijn uit ons straatbeeld niet meer weg te denken. In alle culturen hielden en houden mensen zich dagelijks bezig met persoonlijke intercommunicatie. Daarnaast was en is ook sprake van openbare communicatie ofwel massacommunicatie, waarbij massamedia een rol kunnen spelen. Een van de belangrijke communicatiemediën met het karakter van massamedium is nog steeds de krant in de verschijningsvorm van een dag- of nieuwsblad. De krant is sinds haar doorbraak in de negentiende eeuw niet meer uit het leven van alledag weg te denken. De Haagse jurist Dirk Donker Curtius (1792-1864) wees al op het belang ervan, toen hij op 12 juli 1839 schreef: 'De drukpers is de Koningin der Aarde; wie haren scepter verbreken wil, zal door haar verbroken worden; alleen zij heeft het licht in de duisternis voor allen ontstoken, en zal ook de nevelen, welke het aardrijk nog dekken, verdrijven.' (Stuurman 1992, p. 95) De woorden van Donker Curtius of mr. Dirk, zoals hij ook werd genoemd, zijn enigermate door de tijd achterhaald, de kerngedachte is niettemin nog steeds actueel. Donker Curtius had recht van spreken, want als redacteur van *De Bijenkorf* en later *De Standaard* heeft hij daadwerkelijk bijgedragen aan de ontwikkeling van de politiserende pers.

De opiniepers werd in de loop van de jaren twintig van de negentiende eeuw een steeds belangrijker fenomeen in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Dit vond zijn oorzaak in de toenemende politieke spanning. In het Zuid-Nederlandse deel van het rijk was een groeiende oppositie tegen het regeringsbeleid van koning Willem I (1772-1843) ontstaan. Vooral zijn taal- en godsdienstpolitiek, maar ook de persbeteugelende maatregelen leidden tot een stroom van protesten. Daarmee joeg hij zowel liberalen als katholieken tegen zich in het harnas. De opposanten gebruikten gelijkgezinde persorganen om hun ideeën naar buiten te brengen. Het groeiende verzet in het Zuiden heeft grote invloed gehad op de publieke opinie in Noord-Nederland. Vanaf 1828 leidde dit tot een toename van de politieke belangstelling, getuige het groeiende aantal opiniebladen. De

liberale politieke pers in het noordelijk deel van het Koninkrijk drong vooral aan op vernieuwing, zoals openheid in de financiën, ministeriële verantwoordelijkheid, vrijheid van drukpers, vrijheid van onderwijs, vrijheid van godsdienst, vrijheid van vergadering en uitbreiding van het kiesrecht. Verder gebruikten liberalen hun bladen als podium van meningen, als een forum voor discussie en als propagandamiddel. De opkomst van de eerste opiniebladen aan de vooravond van de scheiding van het Zuiden en het Noorden in relatie tot de heersende politieke stromingen rechtvaardigt daarom een grondig empirisch onderzoek naar de betekenis van de opiniepers in de jaren 1828-1832.

Hoewel aan het begin van de negentiende eeuw het conservatisme nog de boventoon voerde, was toen al sprake van een toenemend liberaal geluid dat voortdurend aandrang op politieke vernieuwingen. Bestudering van de politisering van de pers in de eerste decennia van de negentiende eeuw heeft lang op zich laten wachten, ondanks het vele werk dat bijvoorbeeld M. Schneider en J.M.H.J. Hemels hebben verzet. (Schneider & Hemels, 1979) In hun inleiding in de Nederlandse persgeschiedenis moesten zij zich, vanwege de uitgebreidheid van het onderwerp, noodgedwongen beperken tot algemeenheden. Een bundel als die van G.A.M. Beekelaar over de *Arnhemsche Courant* vormt hierop een uitzondering. (Beekelaar, 1981). Deze studie richt zich op één onderwerp, hetgeen de diepgang bevordert.

Gelukkig nam de belangstelling voor de negentiende eeuw in de laatste decennia toe. Onder auspiciën van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden geeft de Werkgroep Negentiende Eeuw sinds 1977 het tijdschrift *De Negentiende Eeuw* uit. In 1990 is een symposium aan de journalistiek in deze eeuw gewijd. (Van den Berg & Hooykaas [eds.], (1991) J. Schouwenaar (1999) heeft met zijn studie over het *Algemeen Handelsblad* en J.W. van den Biesen (1797-1845) een belangrijke bijdrage geleverd aan de verdere bestudering van de pers in de periode van het Verenigd Koninkrijk. Hetzelfde geldt voor K. Korevaart (2001) met haar dissertatie over de literaire kritiek in de Nederlandse dag-, nieuws- en weekbladen in de periode 1814 tot 1848. Van recenter datum zijn de publicaties van M. Broersma (2002) *Beschaafde vooruitgang. De wereld van de Leeuwarder Courant 1752-2002*, J.C. van Zanten (2004) *Schielijk, winzucht, zwaarhoofd en bedaard. Politieke discussie en oppositievorming 1816-1840*, R.H. de Graaf (2009) *Journalistiek in beweging. Veranderde berichtgeving in kranten en pamfletten* en B. de Vries (2011) *Een stad vol lezers*, een onderzoek naar het leesgedrag in Haarlem in de negentiende eeuw.

Het object van onderzoek

Met dit onderzoek wordt beoogd meer inzicht te geven in de staatkundige denkbeelden van het vroeg-Nederlandse liberalisme. Daarom komen de schrijvers van de in Amsterdam uitgegeven *De Noordstar* en het Haagse blad *De Standaard* als twee verschillende verschijningsvormen van dat vroege Nederlandse liberalisme uitvoerig aan het woord. Beide bladen waren vertegenwoordigers van de liberale pers in de jaren twintig en dertig van de negentiende eeuw. Een enkele keer deelden de redacties hun politieke standpunten, maar meestal kruisten ze de degenen met elkaar. Centraal stond de liberalisering van het landsbestuur. Het bestaande systeem diende te worden vervangen. Het Ancien Régime met het autocratische optreden van de Europese vorsten, had volgens de oppositie geen bestaansrecht meer. Zowel *De Noordstar* als *De Standaard* pleitten voor politieke hervormingen en hebben dit regelmatig in hun commentaar benadrukt.

De ontwikkeling van de opiniërende pers in het Noord-Nederlandse deel van het Koninkrijk was vooral een gevolg van de in het Zuid-Nederlandse deel ontstane oppositiepers. Deze was in de loop van de jaren twintig van de negentiende eeuw op gang gekomen als reactie op de in haar ogen falende politiek van de overheid. Representatief waren onder meer de in Gent uitkomende *Le Catholique des Pays-Bas*, die de stem van het intellectuele katholieke volksdeel vertolkte, en de in Brussel uitgegeven liberale *Courrier des Pays-Bas*. In Antwerpen, dat in het geheel van dit onderzoek een aparte plaats inneemt, verscheen sinds juli 1828 het katholieke, anti-Hollandse blad *Den Antwerpenaer*. Regelmatig wezen genoemde bladen op de tekortkomingen van het landsbestuur en drongen ze aan op hervormingen. De kritiek van deze Zuid-Nederlandse auteurs vond in het Noord-Nederlandse deel van het Koninkrijk nauwelijks weerklank. Integendeel, over het algemeen stuitten de opmerkingen op hevige tegenstand. Dit blijkt onder meer uit commentaren in *De Noordstar* en de *Nederlandsche Gedachten*. Een opmerkelijke uitzondering vormde het Haagse blad *De Bijenkorf*. Dit door N.C.F. van Sas (1992) herontdekte blad onderschreef de grieven van de Zuid-Nederlandse oppositiepers en hoopte dat die ook in het Noorden werden gedeeld. De in het Zuiden verschijnende bladen zijn in het onderzoek betrokken, vanwege hun invloedrijke stem in dat deel van het Koninkrijk.

Het doel van het onderzoek

Deze studie is niet alleen bedoeld om een bijdrage te leveren aan de discussie over de aard van het liberalisme rond 1830 in het Noord- en Zuid-Nederlandse deel van het Koninkrijk dat in die tijd onder grote politieke

druk stond. Ze geeft ook een antwoord op de teloorgang van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Daarom heb ik in eerste instantie gekozen voor *De Noordstar* en *De Standaard*, twee betrekkelijk kleine, maar relevante en veel gelezen liberale opiniebladen. Dat blijkt onder meer uit de briefwisseling van G. Groen van Prinsterer (1801-1876) (Gerretson, 1925), W. de Clercq en de geschiedenis opgetekend door J. de Bosch Kemper (1873).

Uit de inhoudanalyses van de *Courrier des Pays-Bas*, *Le Catholique des Pays-Bas* en *Den Antwerpenaer* zal blijken dat de invloed van de oppositiepers op het uiteenvallen van het Koninkrijk groot is geweest. Genoemde bladen hebben alle een belangrijke bijdrage geleverd aan het openbare debat. Daarbij komt dat de opiniepers in het Zuiden door haar voortdurende artikelenstroom de druk op de koning steeds meer heeft vergroot. Dit leidde uiteindelijk tot de deling van het rijk. Omdat dit pershistorische aspect nog nauwelijks op deze wijze is belicht, vormt dit onderzoek een waardevolle aanvulling op de historiografie.

Stand van zaken met betrekking tot onderzoek naar de afscheiding

Van Sas heeft baanbrekend werk verricht op het gebied van de politiserende pers in de eerste decennia van de negentiende eeuw. Hij beoogt 'inzicht te verschaffen in het verwarde complex van verschijnselen waaruit de Belgische Revolutie zal voortkomen' en hij wil aantonen dat de periode van 1828 tot 1831 een 'belangrijke, zij het als zodanig sterk onderschatte, fase is geweest in het proces van politieke modernisering dat (Noord-) Nederland sedert de late achttiende eeuw aan het doormaken was'. (Van Sas, 1992, p. 103) De crisis waarin het Koninkrijk belandde, was zijns inziens een gevolg van een machtsconflict tussen de gevestigde orde en de nieuw gevormde coalitie van katholieken en liberalen. Zij hadden elkaar in het monsterverbond gevonden, waarbij de pers de situatie vaardig wist te versimpelen. Dit duidt erop dat, volgens de Zuid-Nederlandse oppositiepers, de conflicten gemakkelijk op te lossen zouden zijn geweest, als de regering er oog voor had gehad. Toen dat niet het geval bleek te zijn, ontstond een vijandbeeld tegen Noord-Nederland met zijn regime. (Van Sas, 1992, p. 104) Met het 'regime' doelt Van Sas op de koning en zijn ambtenaren. Zij konden in de ogen van de oppositiepers geen goed meer doen en alles werd in het werk gesteld om de breuk met het Noorden zo spoedig mogelijk te forceren. Trouwens, ook in het Noorden waren velen voor een scheiding.

De stellingname in het Zuid-Nederlandse deel van het Koninkrijk wekte de politieke belangstelling in Noord-Nederland. Dit bleek uit de vele nieuwe opiniebladen die in die tijd op de markt kwamen. Zij hielden zich bezig met 'het definiëren van de heersende politieke problemen

en dilemma's. Elk droeg op zijn wijze ook oplossingen aan en kwam tot een min of meer samenhangend politiek programma'. (Van Sas, 1992, p. 104) De door Van Sas geanalyseerde bladen zijn: *De Bijenkorf*, *De Noordstar* en de *Nederlandsche Gedachten*. Deze bladen waren gericht op de landelijke politiek. De verschijningsfrequentie hield gelijke tred met de vergaderdata van de Tweede Kamer. Samen geven de drie genoemde bladen een helder beeld van het politieke klimaat in Noord-Nederland. Van Sas gaat niet verder dan het begin van de Belgische revolutie in augustus 1830. Hij concludeert dat de in het Zuid-Nederlandse deel ontstane politieke ontwikkelingen in Noord-Nederland eerder remmend dan bevorderend op het liberaliseringsproces hebben gewerkt. (Van Sas, 1992, p. 127) Het is duidelijk dat de volhardingspolitiek van koning Willem I niet bevordelijk was voor een evenwichtige en vreedzame politieke evolutie.

In Noord-Nederland werden de door het Zuiden voorgestelde vernieuwingen geassocieerd met de eisen van de 'muitzieke' Belgen. Dit kwam de objectiviteit niet ten goede en dat was jammer, omdat daardoor veel relevante voorstellen voor wijzigingen van de staatsregeling door de overheid niet werden gehonoreerd. Wellicht had men door eendrachtige samenwerking tussen het Noord- en Zuid-Nederlandse deel van het Koninkrijk meer invloed kunnen uitoefenen, zodat de liberale ideeën eerder gerealiseerd hadden kunnen worden.

Opinie en oppositie zijn geen nieuwe fenomenen. Elke periode in de geschiedenis heeft zijn voor- en tegenstanders van opinies gekend. Sinds de uitvinding van de boekdrukkunst maakte men in Noord-Nederland graag en vaak gebruik van het pamflet of vlugschrift. Wel is het opmerkelijk dat in het bijzonder in de periode 1828 tot 1832 verscheidene nieuwe bladen het licht zagen. Uit de geraadpleegde bronnen en bestudeerde literatuur is gebleken dat bladen als *De Noordstar* en *De Standaard* in de genoemde periode toonaangevend zijn geweest. Zij behoorden tot de opvallende persorganen. In zijn dissertatie uit 1910 citeert G. van Baren regelmatig beide bladen. Hij betoogt dat *De Standaard*, geredigeerd door Dirk Donker Curtius, 'telkens blijk geeft van de radicale beginsels, die door den schrijver werden gehuldigd'. (Van Baren, 1910, p. 16, noot 1) *De Noordstar* is zijns inziens 'in hoofdzaak van dezelfde beginselen uitgaande als *De Standaard*'. (Van Baren, 1910, p. 17, nt. 2) Hij stelt vast dat aanvankelijk tussen beide bladen verschil van mening bestond over de al of niet noodzakelijke hereniging van Noord- en Zuid-Nederland. *De Standaard* bepleitte vanaf het begin een administratieve scheiding, die via rechtstreekse onderhandelingen gerealiseerd moest worden. *De Noordstar* aarzelde aanvankelijk en was van mening dat een gewapend optreden gerechtvaardigd was. (Van Baren, 1910, p. 19, noot 2)

Dat de opvatting van *De Standaard* niet op zichzelf stond, blijkt eveneens uit het onderzoek van Van Baren. Niemand minder dan J.R. Thorbecke

(1797-1872) deelde aanvankelijk de mening van het blad. Thorbecke schreef namelijk *Een woord in het belang van Europa bij het voorstel der scheiding tusschen België en Holland*, toen *De Standaard* het geliefkoosde denkbeeld al had prijsgegeven. (Van Baren, 1910, p. 23) Volgens Van Baren heeft de revolutie 'de band, die Nederland en Oranje samenbond' verstevigd. (Van Baren, 1910, p. 24) Dat *De Noordstar* en *De Standaard* konden verschijnen was volgens de schrijver gelegen in 'den toestand des lands'. (Van Baren, 1910, p. 26) Hij concludeert dat de scheiding het beste moment zou zijn geweest voor het wijzigen van de staatsregeling in het belang van het Nederlandse volk. (Van Baren, 1910, p. 27) De koning dacht daar echter anders over en wilde op dit punt van geen wijzigingen weten. Ook Hooykaas onderstreept het belang van *De Noordstar* en *De Standaard*. Hij zegt dat beide bladen gerekend mogen worden tot de vroegste opiniebladen. (Hooykaas, 1991, p. 125)

De ontwikkeling van het liberalisme in de negentiende eeuw is door S. Stuurman uitvoerig besproken. (Stuurman, 1992) In zijn publicatie is een hoofdstuk gewijd aan mr. Dirk Donker Curtius, een van de redacteurs van *De Standaard*, een volgens Stuurman in onze tijd vergeten naam. Dat lag in het begin van de negentiende eeuw anders. Stuurman schrijft: 'Toen werd hij door velen in één adem genoemd met Thorbecke. Beide mannen waren in de ogen van de tijdgenoten de representanten bij uitstek van het vooruitstrevende liberalisme waaraan Nederland de grondwet van 1848 te danken had. Na 1848 raakte Donker Curtius in de schaduw, eerst van Thorbecke zelf en vervolgens van de Thorbecke-legende'. Kijkt men echter verder terug, tot in de jaren dertig van de negentiende eeuw, dan zal men volgens Stuurman ontdekken dat 'Donker en niet Thorbecke optrad als de meest prominente vertegenwoordiger van het radicale liberalisme.' (Stuurman, 1992, p. 97) Dit werpt een nieuw licht op de persoon van Donker Curtius. Stuurman verbaast zich erover dat na het boek van O. Périer (1876) er nooit meer iets over Donker Curtius gepubliceerd is.

Th. Luykx heeft in zijn overzichtswerk ook aandacht besteed aan de perstoestanden in het Koninkrijk der Nederlanden in de periode van 1814 tot 1830. Hij betoogt onder meer: 'Door de toenemende spanningen tussen het Noorden en het Zuiden is met name na 1825 in het Zuiden de opiniepers opgekomen.' (Luykx, 1987, p. 201) In dat jaar besloot de koning het door de katholieken zeer gehate Collegium Philosophicum te Leuven verplicht te stellen voor de opleiding tot geestelijke. Dit besluit stuitte op zoveel verzet dat Willem I die maatregel in 1827 weer introk en de opleiding facultatief maakte. Dit ad hoc-beleid heeft echter niet tot het gewenste resultaat geleid. Integendeel, de koning moest het ene probleem met het andere oplossen.

E. de Bens stelt vast dat de koning door zijn anti-katholieke houding het merendeel van de Vlamingen tegen zich kreeg. Dit ondanks zijn taal-

politiek. Daarmee joeg hij juist de Franstaligen tegen zich in het harnas. Beide factoren zouden katholieken en liberalen, Vlamingen en Walen, verenigen in het monsterverbond tegen Willem I. (De Bens, 1997, p. 24)

Hooykaas schrijft over de betekenis van de oppositiepers in het Zuid-Nederlandse deel voor Noord-Nederland het volgende: ‘De groeiende oppositie van een jonge generatie katholieken en liberalen in het Zuiden, die aansluiting bij elkaar zochten en vonden via persorganen, en de daaruit voortvloeiende crisis in de Grootnederlandse staat hadden een grote invloed op de publieke opinie in het Noorden.’ (Hooykaas, 1991) Daardoor ontwaakte Noord-Nederland uit een soort toestand van zorgeloosheid.

De oppositiepers in het Zuiden was het gevolg van de hardnekkige weigering van de koning tegemoet te komen aan de bezwaren van de opposanten. Op het moment dat Willem I enige concessies deed, was het al te laat. Het in gang gezette proces bleek onomkeerbaar.

De door de Zuid-Nederlandse bladen geuite grieven vertoonden veel overeenkomsten met die van de Noord-Nederlandse oppositiepers. Niettemin hebben de meeste bladen die in Noord-Nederland verschenen een heftige polemiek gevoerd met de opiniebladen uit het Zuid-Nederlandse deel. Schrijvers in het Noorden verweten de Zuid-Nederlandse pers opruiing tegen het beleid van de koning. Het is vooral *De Noordstar* geweest, die in felle bewoordingen de aanmatigende toon en de werkwijze van de Zuid-Nederlandse oppositiebladen aan de kaak heeft gesteld.

J. Weijermans schrijft in haar studie *Stiefbroeders. Zuid-Nederlandse letteren en natievorming onder Willem I, 1814-1834* dat er iets tragisch kleeft aan de handelwijze van Willem I, die dichtgenootschappen inzette als natievormende factor, zoals hij ook door hervorming van priesteropleidingen het katholicisme poogde te beperken. Het Verenigd Koninkrijk leidde tot een schifting tussen de auteurs die de Hollandse literatuur als norm namen en zij die juist de eigenheid van de Zuidelijke Nederlanden benadrukten. Ondanks het feit dat de koning met erebaantjes, onderscheidingen en beloningen strooide, stevende Zuid-Nederland op zelfstandigheid af. Katholieken en liberalen verenigden zich. Het amalgaam mislukte door ruzies en wederzijds onbegrip. (Weijermans, 2012, pp. 126-127)

Blad, dagblad of opinieblad?

Tijdens het onderzoek stuitte ik regelmatig op de termen dagblad, blad en tijdschrift. Hemels (1991) en Hooykaas (1991) hebben aandacht besteed aan de vraag hoe men de persorganen in de periode omstreeks 1830 dient aan te duiden. Hemels stelt dat de aanduiding ‘dagblad’ geenszins een periodiciteit met vijf, zes of zeven uitgaven per week betekende. Bovendien laat hij een tijdgenoot aan het woord, die in nummer 32 van *De Onpartij-*

dige uit 1834 27 'dagbladen' in Nederland opsomt en zonder omhaal van woorden vaststelt, dat twintig van die 'Journalen' die naam niet verdienen. Het criterium van deze schrijver was de mate van onafhankelijkheid van de journalisten. Veel bladen stonden onder invloed van gemeentebesturen, hadden bepaalde eigenbelangen en alle hadden te maken met het drukende zegelrecht. (Hemels, 1991, p. 54) Het tarief van het buitengewoon zegelen bedroeg bijvoorbeeld voor *De Noordstar* en *De Standaard* 1½ cent en voor de *Courrier des Pays Bas* 2 cent. Dit was een voor die tijd aanzienlijk bedrag – aan de belasting op kranten, tijdschriften en ander drukwerk, alsmede op advertenties tot 1 juli 1869 wijdde Hemels zijn proefschrift. (Hemels, 1969)

Hooykaas diept het probleem van de verschijningsfrequentie en de aanduiding van persorganen verder uit. Hij geeft twee criteria waaraan een krant ten minste moet voldoen: nieuwsberichtgeving en periodieke verschijning. Van de door hem genoemde persorganen voldoen *De Bijenkorf*, de *Nederlandsche Gedachten*, *De Noordstar* en *De Standaard* aan geen van beide criteria. De genoemde bladen, die in ongeveer dezelfde periode verschenen, gaven slechts commentaar op het nieuws en verschenen onregelmatig. Toch noemden ze zich [dag]blad. Volgens Hooykaas staan ze echter dichterbij het pamflet of de brochure. Het wordt nog ingewikkelder als het *Algemeen Handelsblad*, dat vanaf 1 oktober 1830 zes maal per week verschijnt, zich een tijdschrift noemt. (Hooykaas, 1991, p. 126) G.J. Johannes merkt over het tijdschrift op: 'Zo stelt men soms, ter onderscheiding van de krant, dat het tijdschrift een medium is dat niet frequenter dan eenmaal per week verschijnt.' (Johannes, 1995, p. 61) Uit alle relevante literatuur blijkt dat ook destijds al grote onduidelijkheid bestond over de typologie van [dag]blad en tijdschrift.

Voor de duidelijkheid en ter bevordering van de uniformiteit heb ik steeds het woord 'blad' gehanteerd. Ik bedoel dan het opinieblad, omdat niet de nieuwsberichtgeving, maar de opinievorming, de zienswijze van de redactie, centraal staat in de als bronnen gebruikte titels. De bladen waren verkrijgbaar bij de uitgever, bij boekhandelaren en postdirecteuren. Door middel van tekenlijsten kon men zich opgeven. Losse nummers waren eveneens te koop.

De probleemstelling van het onderzoek

De probleemstelling van mijn onderzoek is samen te vatten in de vraag waarom en onder welke omstandigheden de oppositiepers in het Zuiden succesvol was in haar strijd tegen het bewind van koning Willem I. Uit deze probleemstelling vloeit een aantal (deel)vragen voort. Centraal staat de vraag hoe *De Noordstar* en *De Standaard* het liberalisme hebben geïnterpreteerd. Daarbij komt de vraag aan de orde welke positie de beide

genoemde bladen innamen binnen het politieke spectrum van die tijd, wie de redacteurs of gastschrijvers waren en hoe objectief of partijdig zij schreven. Bovendien zoek ik naar aanzetten voor een antwoord op de in het geval van historisch onderzoek zo lastige vraag welke effecten de opinies van de onderzochte bladen hadden en met wie gepolemiseerd werd. Het vroeg-Nederlandse liberalisme stond in de periode van onderzoek nog in de kinderschoenen. De oppositionele bladen drongen aan op de invoering van meer democratische denkbeelden, zoals ministeriële verantwoordelijkheid. Willem I regeerde per slot van rekening als een verlicht despoot en juist daartegen hebben *De Noordstar* en *De Standaard* geopperd. Door regelmatig aandacht te schenken aan het ontbreken van liberale uitgangspunten in het regeringsbeleid hebben de redacties van deze bladen een basis gelegd voor de ontwikkeling van het liberalisme. Staatkundig liberalisme zou pas bij de grondwetsherziening van 1848 in het Koninkrijk der Nederlanden geëffectueerd worden.

In dit onderzoek betrek ik ook de Vlaams-Waalse opiniepers. De Brusselse *Courrier des Pays-Bas* was de grootste liberale oppositiekraant, terwijl de Gentse *Le Catholique des Pays-Bas* tot een van de belangrijkste exponenten van het katholicisme behoorde. In Antwerpen heeft de invloedrijke katholieke *Den Antwerpenaer* voor veel onrust gezorgd. Genoemde bladen hebben fel gereageerd op de maatregelen van de regering, lees koning Willem I. Daarom zijn ze ter versterking van het comparatieve karakter van dit proefschrift in mijn bronnenonderzoek betrokken.

Belangwekkend is verder de vraag waarom in het Zuiden oppositie tegen de regeringsbesluiten opkwam, aanvankelijk alleen van katholieke zijde, later ook van de kant van de liberalen. Interessant is ook na te gaan hoe die oppositie gebruik maakte van persorganen voor het realiseren van haar doelstellingen. Hoewel de zienswijzen van liberalen en katholieken in het Zuiden ver uit elkaar lagen, kwam het toch tot een Unie tussen beide groeperingen. Saillant is de vraag welke redenen daaraan ten grondslag lagen. Ook werd mijn nieuwsgierigheid geprikkeld door de wijze waarop de autoriteiten reageerden op de artikelen in de bladen die ik als bron heb gebruikt. Persbreideling was aan de orde van de dag. Opmerkelijk is dat de redacties van de *Courrier des Pays-Bas* en *Le Catholique des Pays-Bas* regelmatig de woede van *De Noordstar* en andere in het Noorden verschijnende bladen opwekten.

Wat was uiteindelijk het gevolg van het feit dat de in het Zuiden verschijnende oppositionele bladen maar bleven hameren op grieven met betrekking tot het regime van het Noorden? Hoe verging het de genoemde bladen na de afscheiding van het zuidelijk deel van het Koninkrijk? Zoals uit de probleemstelling blijkt, gaat het in dit onderzoek uiteindelijk om de vraag waarom de oppositiepers in het Zuiden succesvol was in haar strijd tegen het bewind van koning Willem I. Men kan daarbij

bedenken dat de politiek-kritische pers in het Noorden na het uitroepen van de onafhankelijke Belgische staat al spoedig van het toneel verdween.

De van de probleemstelling afgeleide vragen zijn een leidraad voor het empirische gedeelte van dit onderzoek. In de conclusie zal blijken, in hoeverre ze geheel, slechts bij benadering of met een vraagteken beantwoord zijn. Hoewel de onderzochte bladen slechts een selectie zijn uit een groter aanbod, geven de bestudeerde titels een betrouwbaar beeld van de standpunten in de opiniërende pers en van haar bijdrage aan de opinievorming in de door een politieke crisis geteisterde jaren 1828 tot 1832.

De methode van onderzoek

M. Broersma heeft in zijn proefschrift *Beschaafde vooruitgang. De wereld van de Leeuwarder Courant 1752-2002*, gekozen voor een kwantitatief onderzoek als wezenlijk bestanddeel van inhoudsanalyse. Hij is vernietigend in zijn oordeel over het gebruik van de kwalitatieve onderzoeksmethode. Het proefschrift van M. Wolf (2009) over het dagblad *De Telegraaf* daarentegen volgt de hermeneutische methode.

Dit onderzoek is eveneens gebaseerd op een kwalitatieve inhoudsanalyse, een geaccepteerde vorm van onderzoek, met kranten als historische bron. In 1989 verscheen daarover van de hand van J.D. Startt en W.D. Sloan *Historical methods in mass communication*. Zij maken duidelijk dat het mogelijk is tot een verantwoorde kwalitatieve analyse te komen op grond van pershistorisch bronnenmateriaal. (Startt & Sloan, 1989)

Onder redactie van J. Servaes en V.A.J. Frissen (1997) werd een handboek uitgebracht met als titel *De interpretatieve benadering in de communicatiewetenschap. Theorie, methodologie en case-studies*. Frissen en Wester (1997) stellen daarin vast 'dat de kwalitatieve inhoudsanalyse een steeds grotere rol is gaan spelen in de onderzoekspraktijk, maar methodologisch de kinderschoenen nog niet is ontgroeid'. (Frissen & Wester, pp. 13-37)

Het proefschrift van A.R.J. Pleijter, getiteld *Typen en logica van kwalitatieve inhoudsanalyse in de communicatiewetenschap. Een wetenschappelijke proeve op het gebied van de sociale wetenschap* uit 2006 levert een belangrijke bijdrage aan de verdere ontwikkeling van deze methode van onderzoek. (Pleijter, 2006) Pleijter constateert dat in de laatste decennia sprake is van een opvallende toename van kwalitatief of interpretatief onderzoek van communicatiewetenschappers, onder wie ook pershistorici, alsmede van historici. Wel houdt hij een pleidooi voor afbakening van de kwalitatieve inhoudsanalyse.

De leggers van de als bronnen geselecteerde bladen vormen het uitgangspunt van mijn onderzoek. Alle nummers van *De Noordstar* en *De Standaard* heb ik geraadpleegd in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. De weergave van de opstelling van *De Bijenkorf* is een resumé van wat der-

den (Schutte & Wolf, 1987; Van Sas 1992) daarover hebben geschreven. Ze vormt een welkome aanvulling op de door mij onderzochte commentaren. Het standpunt dat *De Bijenkorf* innam, was volstrekt anders dan dat van de overige opiniebladen in het Noorden. Die waren over het algemeen gematigd van toon. Daarom past *De Bijenkorf* uitstekend in de context van het onderzoek, omdat blijkt dat ook andere anti-gouvernementele stemmen in het Noorden te horen waren. *Le Catholique des Pays-Bas* en *Den Vaderlander* heb ik bestudeerd in de bibliotheek van Gent en de *Courrier des Pays-Bas* in de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam. De opinies van *Den Antwerpenaer* zijn grotendeels ontleend aan een publicatie van de Antwerpse stadsarchivaris F. Prims (1930). Verder worden opinies van tal van andere bladen gegeven die ik deels uit literatuur citeer en deels ontleen aan losse nummers die ik in Het Persmuseum in Amsterdam heb geraadpleegd. Daarbij heb ik gelet op de commentaren die volgden op genomen regeringsbesluiten.

Het was onmogelijk om alle destijds verschenen bladen te onderzoeken. Er moest een keuze worden gemaakt, zodat ik vooral aan vooral de door de politieke omstandigheden ontstane opiniepers voorrang heb gegeven. Wellicht is daardoor veel bruikbaar materiaal blijven liggen. Van belang voor mijn onderzoek zijn vooral commentaren die verband houden met het gevoerde regeringsbeleid. De artikelen in de door mij onderzochte bladen heb ik geselecteerd op basis van de politieke opstelling van de scribenten. De gekozen persorganen zijn een afspiegeling van de politieke stromingen in de voorhoede van de toenmalige samenleving. Ze hebben bruikbare resultaten voor het onderzoek opgeleverd. In dit onderzoek zijn de regeringsgezinde bladen buiten beschouwing gelaten, omdat bij die bladen nauwelijks sprake is geweest van oppositie voeren.

Door de inhoud van de bladen op een hermeneutische ('verstehende') wijze te bestuderen en te interpreteren probeer ik de intenties van de toenmalige auteurs zo'n 185 jaar later zo goed mogelijk tot hun recht te laten komen, daarbij rekening houdend met de context waarin zij hun opinies publiceerden. Zo ontstaat een historisch verantwoord beeld van de opiniejournalistiek omstreeks 1830. De inhoud van de bestudeerde leggers geeft in ieder geval een goede indruk van de opvattingen van de redacties in de onderzochte periode. Uit de reacties in de beschikbare bronnen, zoals briefwisselingen, blijkt dat de commentaren op het nieuws van de opiniepers intensief werden gelezen. Zij lokten op hun beurt weer respons uit. Dit resulteerde in een levendige discussie over politiek gevoelige kwesties. Het accent ligt dus op de inhoud van de toen uitgedragen boodschap, zoals een onderzoeker die zoveel jaren later op goede gronden percipieert en interpreteert.

De toegepaste methode heeft veel gegevens opgeleverd. Van de door mij aan de orde gestelde onderwerpen is een betrouwbaar beeld te vormen. Het effect van de opinievorming is moeilijker te meten. Maar het commentaar van tijdgenoten biedt een welkome aanvulling om toch iets over de effecten van de gepubliceerde opinies te weten te komen. Het onderhavige onderzoek reikt een ontbrekend puzzelstuk aan in de geschiedschrijving met betrekking tot de afscheiding van het Zuidelijk deel van het Koninkrijk. De invloed van de opiniepers in de bestudeerde periode is tot nu toe nauwelijks onderzocht.

Als in de nu volgende tekst sprake is van het Noorden en het Zuiden bedoel ik de in artikel 1 van de Grondwet van 29 augustus 1815 genoemde delen van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Deze zijn: Antwerpen, Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Henegouwen, Holland, Limburg, Luik, Namen, Noord-Brabant, Oost-Vlaanderen, Overijssel, Utrecht, West-Vlaanderen, Zeeland en Zuid-Brabant.